

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לד, תשמ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הפראגמאטיקה ופעולות הדיבור

1. העוסק בענייני לשון בכלל, ובסמנטיקה בפרט, עשוי להיות מוטרד על-ידי הפעיה הזאת: נניח, שבמשך הרצאה אחת, אחרי שהוגיע המרצה את שומעיו שעה ארוכה, ישאל אותו אחד מהם: "אדוני, האם אתה יודע מה השעה?" — ברור לכול, שהשומע לא התכוון לבדוק, אם יש למרצה שעון ואם הסתפל בו, אלא כונתו להודיע לו, שעייף הוא מדיבורו, ומבקש ממנו, שישים לו קץ. והפעיה היא: כיצד משפט, המביע שאלה בדבר ידיעת השעה, יתפרש פהודעה, שהשואל אינו חפץ בהמשך ההרצאה? כיצד המָסר "עייפתי מדברייך" מונח במלים "האם אתה יודע מה השעה?"

נביא דוגמה שנייה, ונתאר לעצמנו את השיחה הזאת.

- א. — אדוני, האם אתה יכול לפרוט לי שטר של מאה שקלים?
- ב. — פן, אני יכול.
- א. — כונתי, האם מוכן אתה לפרוט לי את השטר?
- ב. — פן, אני מוכן ומזומן.
- א. — לא לזה התכוונתי; אני מבקש שתפרוט לי את השטר הזה של מאה שקלים.
- ב. — [מגיש לא' עשרה מטבעות של עשרה שקלים כל אחד ומקבל את השטר.]

מניין המוזרות שבשיחה הזאת? מניין הרגשתנו, שהשניים המשתתפים בה פאילו "משדרים על גלים שונים"? הקורא הבין מיד מן השאלה הראשונה של א', שהוא מבקש מב', שיפרוט לו את השטר, אבל אפשר להצדיק גם את התשובה של ב', כי לפי פשוטם של הדברים הוא רק נשאל, אם הוא יכול לפרוט את השטר, ועל זה ענה פהלכה. ואף על פי כן תשובתו מרגיזה! [ויש להעיר, כי אפשר לחאר, שיש לא' שטר של מאה שקלים בביטוח, ולא בכיסו, והוא שואל את ב' שאלה מוקדמת כדי לדעת, אם יביא אליו את השטר אם לאו, ולפי זה התשובה של ב' נכונה.]

סיפומם של הדברים הוא, שלפעמים המדבר רוצה, שיבין השומע מדבריו יותר ממה שיש בהם, ולעתים אפילו דבר שונה מהם לחלוטין ואף מנוגד להם.

2. זה כמה עשרות שנים נתנו בלשנים ופילוסופים את דעתם על בעיה זו (ועל בעיות אחרות, שיש להן ולה צד דומה), ומעיסוקם נוצר המושג החדש "פעולת דיבור" (speech-act), ונולד המקצוע החדש "פראגמטיקה".

התברר, שמבע לשוני אינו מתקיים בחלל הריק, אלא בתוך הקשר מסוים ובנסיבות מסוימות — ויש להבחין בין משמעות המופט המובע, על-פי המילון והדקדוק, לבין קוונטה מדבר, הפול לפי הנסיבות שבהן השמיע את המבע. בשיחה שהבאנו למעלה, לו היה ב' "משתף פעולה" עם א' (לפי הביטוי, שטבע פול גרייס), היה אומר לעצמו, שלא ייתכן שא' יתעניין במצב המצלצלים ושטרי הפסף שבכיסו ללא מטרה

נוספת, אלא שהוא מבקש ממנו, שיפרוט לו את השטר: את
הבקשה הציג בצורה עקיפה, אולי משום נימוס. חוסר שיתוף
הפעולה מצדו של ב' הוא אשר האריך את השיחה ללא צורך
וגרם מתיחות מסוימת בלבם של א' ושל השומעים. הבעת מבע
לשוני אינה אפוא אלא חלק של פעולת הדיבור — ופעולת
הדיבור יכולה להיות טענה, בקשה, הכטחה, עצה, שאלה, פקודה
וכיוצא בהן, בלי שיוכן הדבר במישרין מן הצורה הלשונית
הפלולה באותה פעולה. אמנם יש פלים לשוניים מיוחדים
לסוגים שונים של פעולות דיבור, כגון דרך הציווי להביע פקודה
("לך מכאן"), פעלים המביעים בפירוש בקשה או עצה ("אני
מבקש ממך לבוא הנה"), "אני מייעץ לך שלא לעשות
זאת"), מלות מיוחדות או מבנים תחביריים להבעת שאלה
("האם כבר מאוחר עכשיו?"), ועוד; אבל אפשר לכצע
פעולת דיבור אחת, בלי שהמשפט המובע יציין אותה בפירוש.
אפשר לעוץ עצה על-ידי משפט שאלה: "מדוע תלך עכשיו
ליער? כבר חושך!" (=אני מייעץ לך, שלא תלך עכשיו ליער);
אפשר לבקש על-ידי משפט חיווי: "רוח פרצים בחדר הזה!"
(=אני מבקש |א: אני מצוה, אם מעמד המדבר גבוה משל
השומע) שתסגור את החלון); אפשר לגנות על-ידי שבח: "לפי
פישלונות תלמידיו נראה, שפלונני מורה בחדר עליון" (=פלונני
מורה גרוע). מאידך גיסא, משפט חיווי כגון "יש פר חופשי
בשדה" עשוי להיות פעולת-דיבור שונות, לפי הנתונים, כגון:
א) תיאור הנני חקלאי: לפנינו שדה ירוק, ופר רועה בו
להנאתו;

ב) פקודה לרפתן: לך והכנס את הפר לרפת!

(ג) הזהרה לנוכחים: ספנה! הסתלקו מהר מכאן!
(ד) עצה לבעל השדה: הפר מכלה את יבולך, לך וגרש
אותו. — ועוד.

כללו של דבר: "היחידה המינימאלית של התקשורת
האנושית אינה המשפט או צורה אחרת של מבע, אלא הביצוע
של סוגי פעולות אחדים, כגון לטעון טענות, לשאול שאלות,
לתת פקודות, לתאר, להסביר, להתנצל, להודות, לברך, וכו' "
(סאָרל ואחרים, עמ' VII). בכל פעולת דיבור יש להבחין בין
"משפט-תוכן" לבין "תוקף". כמו כן יש להבחין בין הַפּוֹנֵה
המעשית של הדובר לבין המשמעות המילולית
של המשפט, שהדובר מביע בתוך פעולת הדיבור, או, בקיצור,
בין משמעות המבע למשמעות המשפט. החקר של פעולות
הדיבור ושל ההקשרים, שהן מתבצעות בהן, הוא בתחום
הפראגמאטיקה — ואילו החקר של משמעות המשפטים הוא
בתחום הסמנטיקה (שם, עמ' IX).

3. המונח "פראגמאטיקה" הוכנס לבלשנות ולפילוסופיה
של הלשון על-ידי צ'ארלס מוריס בשנת 1938, כאשר חילק את
הסמינטיקה (המדע העוסק במערכות הסימנים, ובכללם
הסימנים הלשוניים) לשלושה מישורים, שהם, לשיטתו:
(א) הסינטקטיקה (syntactics), העוסקת ביחסים
הפורמאליים של הסימנים בינם לבין עצמם,
(ב) הסמנטיקה, העוסקת ביחסים שבין הסימנים
וברין העצמים שהם מתייחסים אליהם,
(ג) הפראגמאטיקה, העוסקת ביחסים שבין

הסימנים ובין האנשים המשתמשים בהם.
בניסוח מאוחר יותר כתב מוריס: "הפראגמאטיקה היא חלק מן הסמיוטיקה, העוסק במוצא, בשימושים ובתוצאות של הסימנים בתוך ההתנהגות שהם מזדמנים בה; הסמנטיקה עוסקת במשמעות הסימנים בכל הדרכים שהם מביעים בהן משמעות; הסינטאקטיקה עוסקת בצירופי הסימנים ללא שימת לב למשמעויותיהם המיוחדות וליחסם להתנהגות שהם מזדמנים בה" (לאיונס, עמ' 115).

4. לשיטה זו, וגם לדעת חוקרים אחרים, הפראגמאטיקה נבדלת מן הסמנטיקה. הניתוח הקמנטי יגלה את המשמעות המילולית של המשפט ("יש פר חופשי בשדה" הוא משפט חיווי המוסר, שפר נמצא חופשי בשדה), ואילו הניתוח הפראגמאטי יגלה את הפונה של אותו משפט בתנאים המיוחדים, שנאמר בהם (בדוגמה שלנו — תיאור, פקודה, הזהרה וכו', כפי שפירטנו למעלה).

אך יש מתנגדים להפרדה בין הסמנטיקה לפראגמאטיקה, כי לדעתם אין משמעות מילולית למבע נטול-הקשר, כי "גם השימוש הקוננציונאלי הצר לעולם קשור לרקע של הנחות ושל נהלים לא-מפורשים" (סאָרְלֵ וְאֶחָרִים, עמ' X; וראה סאָרְלֵ, 1979, פרק ה). ובלאו הכי, אם תפקיד הסמנטיקה הוא לגלות את הפללים המסדירים את משמעות המבעים הלשוניים, גם הפראגמאטיקה כלולה בה. ואמנם ג'ון לאיונס מקדיש חלק ניכר של הפרק השני של ספרו "סמנטיקה" לנושאים הפלוליים בדרך כלל בפראגמאטיקה, וביניהם פעולות הדיבור (לאיונס, פרק

16). ואף-על-פי כן למען יעילות המחקר יש מקום להפרדה, כשם שגם יתר מקצועות הבלשנות, שאנו רגילים להפריד ביניהם, אין הגבול שפיניהם חד, אלא התחומים נבלעים במקצת זה בזה, ויש עניינים המתבארים רק מתוך עיון, המצורף מקצועות בלשניים שונים. הסמנטיקה אף תצא נשפרת, יותר סדורה ויותר בהירה, כאשר יסולקו מדיוניה הגורמים השייכים לפראגמאטיקה.

5. גם ביאור התמונות הרטוריות נכנס בתחום הפראגמאטיקה: הניתוח הסמנטי של דברי המשנה "הוי זנב לאריות" יוליך אותנו למשמעות בלתי-נסבלת, פי פיצד יהפוך אדם את עצמו לאותו אבר אחורי של בעלי-חיים מסוימים וילך וידבק באריות! לכן אנו נזקקים לניתוח הפראגמאטי, אשר ילמד אותנו, כי כאן המלים משמשות שימוש מטאפורי: כשם שהזנב בא אחרי הגוף, כך לך אתה בסוף קבוצת חבריך, ובלבד שחברים אלו יהיו מן המעולים שבבני אדם, כשם שהאריה נחשב למעולה שבחיות.

התמונה הקרויה שאלה רטורית ניתנת להסבר פשוט כפעולת דיבור, אשר ל"משפט-תוכן" שלה משמעות מילולית של שאלה, אבל ה"תוקף" שלה הוא של משפט חיווי — ועל כן כבר בזמן עתיק טפלו לה את התואר "רטורית" כדי להבדילה מן השאלה כפשוטה. השאלה הרטורית אינה מצפה לתשובה, כי התשובה כבר כלולה בה — ותשובה זו היא חיוכית כאשר לשאלה צורה שלילית, ושלילית כאשר לשאלה צורה חיוכית. דבר זה הפיר יפה אונקלוס, אשר הפך את השאלות הרטוריות

של התורה למשפטי חיווי (פדברי יהודה קומלוש, פאנצ' מקר' כרך ח, טור 746): את דברי אברהם אבינו "הגופט פל הארץ לא יעשה משפט?" (בר' יח, כה) תרגם "דיין פל ארעא יעביד דינא", ואת הפסוק "מי כמכה באלים ה'?" (שמ' טו, יא) תרגם "לית בר מינך" — וכיוצ"ב. וכן "למה לי לב זבחיכם?" (יש' א, יא) תורגם "לא רענא קדמי בסגיאות נכסת קודשיכון". בדומה לזה, על שאלתו (הרטורית) של אכיש "חסר משוגעים אני?" (שמ"א כא, טז) אמרו בילקוט שמעוני: "ובתו של אכיש הייתה שוטה".

6. הספר של ג'ון ל' אוסטין How to Do Things with Words ("כיצד עושים פעולות על-ידי מלים" — תרגום עברי של שם הספר, שיהיה נאמן, תקין וערב, הוא מן המשימות הקשות!) נדפס לראשונה בשנת 1962, לאחר מותו של המחבר, והוא מכיל סדרת הרצאות שהרצה באוניברסיטת הארווארד בשנת 1955. זהו ספר קטן (168 עמודים), שהניע זרם גדול של חשיבה פלשנית ופילוסופית. בראשית דיונו ביקש אוסטין להבדיל בין "משפטי חיווי" (constative sentences) לבין "משפטי ביצוע" (performative sentences): הראשונים באים לתאר מצב או לטעון טענה, וחלים עליהם התארים אמיתי ושקרי, והאחרונים אמירתם היא עשיית פעולה, ולא חלים עליהם התארים האלה. אדם האומר, כשהוא תחת החופה, "הרי את מקודשת לי" אינו בא לתאר מצב או מאורע, אלא במלים אלו עושה את האישה לאשתו; האומר "אני מבטיח לך שאבוא אליך הערב בשעה שבע" מתחייב באמירה זו לבוא

לבית חברו בשעה שבע; כאשר, בשעת ברית מילה, המוהל אומר
 "קיים את הילד הזה לאביו ולאמו, וייקרא שמו בישראל פלוני
 בן פלוני", אינו מספר מהו שם הילד, אלא הוא קו ב ע את שם
 הילד לכל חייו; וכו'. וכרוור הדבר, שעל משפטים אלו אי אפשר
 לומר, שהם אמת או שקר; לפי מינוחו של אוסטין משפט ביצוע
 יכול להיות מוצלח (happy) או לא-מוצלח. "הרי את מקודשת
 לי" יהיה משפט לא-מוצלח, אם ייאמר לאישה שהיא כבר
 נשואה, או אם יאמר אותו איש לאחותו, או אם יאמר אותו בלי
 פונה לקיימו, ומיד אחרי האמירה ייעלם מן המקום ללא שוב.
 "ייקרא שמו בישראל פלוני בן פלוני" יהיה לא-מוצלח, אם
 המוהל אמר שם שונה ממה שהחליט עליו אבי הנימול, וכו'.
 אוסטין אף הבחין בין משפטי ביצוע ראשוניים ("אבוא אליך
 הערב בשעה שבע") לבין משפטי ביצוע מפורשים, הפותחים
 על-פי רוב בפועל בהווה בגוף ראשון ("אני מבטיח לך שאבוא
 אליך הערב בשעה שבע"). אולם במשך הדיון הגיע אוסטין
 למסקנה, שיש לבטל את ההבחנה שביקש להעמיד בין משפטי
 חיווי למשפטי ביצוע, מפני שגם תיאור מצב והבעת טענה הם
 מעשים, ואפשר לנסח גם משפטים אלו כמשפטי ביצוע
 מפורשים: המשפט "הספר נמצא על השולחן" ניתן להתנסח
 בצורת "אני טוען, שהספר נמצא על השולחן", ואין הבדל
 עקרוני בין "אני אומר ש-", "אני טוען ש-", "אני מעיד ש-",
 וכו', וכל אלה הם אפוא משפטי ביצוע. נמצאנו למדים גם בדרך
 זו, שכל אמירה היא מעשה, בתוך תנאיה והקשרה המיוחדים.

7. רק לעתים רחוקות השתמש אוסטין במונח speech

act (פעולת דיבור), והוא נעשה רגיל בכתבי הממשיכים תיאוריה זו, וראשון להם ג'ון ר' סאָרְל. אוסטין מכנה את הפקת המבצע בשם locutionary act, כלומר "פעולת אמירה", "פעולה לוקוציונית" (מן הלאטינית locutio = דיבור, אמירה, מן הפועל loquor = דיבר, אמר); לדעתו, המבצע פעולה לוקוציונית (קשה בנושא זה להשתמש במונחים עבריים, עד שלא נצליח לטבוע לכך מטבעות לשון מתאימות) הריהו מבצע בו בזמן illocutionary act, כלומר "פעולה אילוקוציונית" (מן (in+locutio), "פעולה שפאמירה", כגון שאילת שאלה, מסירת מידע, הזהרה, הבטחה, או כדומה, וגם perlocutionary act "פעולה פּרְלוקוציונית" או "פעולה שעל-ידי האמירה" (מן (per+locutio) בזה, שהוא גורם לתוצאות מסוימות. נסביר את המושגים על-ידי תרגום (חופשי) של הדוגמות שנתן אוסטין.

דוגמה 1:

- (א) פעולה לוקוציונית — אמר לי "תירה בה!"
 (ב) פעולה אילוקוציונית — פקד עליי לירות בה.
 (ג) פעולה פּרְלוקוציונית — שכנע אותי לירות בה / גרם שאירה בה / ...

דוגמה 2:

- (א) פעולה לוקוציונית — אמר לי "אל תעשה זאת!"
 (ב) פעולה אילוקוציונית — התנגד לכך שאעשה זאת.
 (ג) פעולה פּרְלוקוציונית — עיכב אותי / גרם לי לחשוב שנית / עצבן אותי / ...

לדעת אוסטין לפעולה הלוקוציונית "משמעות" במובן המקובל; לפעולה האילוקוציונית יש "תוקף" של פקודה,

הזהרה, התחייבות וכו'; הפעולה הפרלוקוציונית היא השגת תוצאה מסוימת (אוסטין, עמ' 109).

סאָרְל ממיין את כל הפעולות האילוקוציונית לחמישה סוגים עיקריים, והם (סאָרְל 1979, פרק א): assertatives (טענה: "הספר על השולחן"); directives (הנחיה: "בוא אליי") — ובסוג זה גם השאלה, באשר היא מנחה את הנשאל לתת תשובה); commissives (התחייבות: "אבוא אליך הערב"); expressives (הבעת מצב נפשי: "אני מאחל לך הצלחה"); declarations (הכרזה: "נבדלו!") [בכדור-רגל].

8. הפראגמאטיקה ותורת פעולות-הדיבור הן תיאוריות, שנוצרו וטופחו על-ידי חוקרים שונים ומנקודות היבט שונות, אולם נפגשו בסופו של דבר מחמת המשותף שבהן. תורת פעולות הדיבור היא מגובשת ומצומצמת יותר, ואילו על הפראגמאטיקה אמרו "פראגמאטיקה" היא אחת המלים המקנות את ההרגשה, שמדברים על דבר-מה מוגדר וטכני בהחלט, אך לעתים קרובות אין לה למעשה משמעות ברורה" (סאָרְל ואחרים עמ' VIII). לפי אחד מספרי המבוא לפראגמאטיקה אפשר לחלק את ההגדרות השונות שניתנו על-ידי החוקרים למקצוע זה לשלושה סוגים עיקריים:

(1) הפראגמאטיקה פתיאוריה של השימוש בסימני הלשון.

(2) הפראגמאטיקה כפלישנות של השיחה,

(3) הפראגמאטיקה כתיאוריה של הפעולה הלשונית (שליפן--לאנגה, פרק א).

אותו הספר אף רואה עירוב תחומים, ואם תרצה אפילו זהות, בין הפראגמטיקה ובין חקר השיח או בינה ובין הסוציולוגינגניסטיקה (שם, פרק ד).

הספרות בנושאים אלה היא במקצת בלשנית, ובמקצת פילוסופית, והבלשן העוסק בלשונות ממש (ולא בתיאוריות על אודות הלשונות) אין ביכולתו ואף לא מחובתו להיכנס לפרטיה. אולם יש בכוחה של ספרות זו לפתור אחדות מן הבעיות שהבלשן נתקל בהן, ולהאיר באור בהיר וחדש כמה תופעות לשוניות — את זה השתדלנו להראות בשורות אלו. נגענו רק בראשי הפרקים — ואידך זיל גמור.

9. אסיים בשתי דוגמות, הממחישות את הפוח הפרשני שבפראגמטיקה. הראשונה לקוחה ממאמר של רולאנד פוזנר (סאָרְלֵ וּאחרים, עמ' 179), ועניינה מעשה פרב-חובל וקצין ראשון שהיו צהובים זה לזה; בהיות רב-החובל תורן רשם ביומן האנייה משפט זה:

“היום, 23 במאָרס, הקצין הראשון היה שיפור.”

הקצין הראשון ביקש להתנקם, וכשבא זמנו להיות תורן, רשם ביומן:

“היום, 26 במאָרס, רב-החובל לא היה שיפור.”

שני המשפטים שנרשמו ביומן האנייה אמיתיים הם — אולם עיקר המשמעות של דברי הקצין הראשון הוא בַּמָּה שֶׁלֹא נכתב, אך משתמע מדבריו, והוא שרב-החובל בדרך כלל שתוי. זוהי דוגמה מובהקת של “שקר על-ידי טענה אמיתית”; הקצין הראשון הוציא לעז על רב-חובל, אבל אם יובא הדבר לפני בית

המשפט, יהיה קשה לשופטים להעניש אותו, פי סוף סוף אמר
אמת!

אלא שהקורא את יומן האנייה בהכרח ישראל את עצמו:
מדוע רשם הקצין הראשון מה שרשם? הלא ביומן האנייה יש
לציין רק מאורעות חשובים וחריגים! מכאן יסיק: אם נרשמה
העובדה שרב-החובל לא היה שיפור ביום מסוים, יש להניח
בנדאות, שזוהי עובדה חריגה, ושהוא היה שיפור ברוב הימים
האחרים.

סמנטית — רישום הקצין הראשון משמעותו: ביום מסוים
רב-החובל לא היה שיפור;

פראגמטית — רב-חובל רגיל להיות שיפור.

10. הדוגמה השנייה היא בעיה שהתלבטתי בה לפני
שנים. תואר-הפועל "בנדאי" מתפרש במילונים 'אל נכון, ללא
ספק', ותפקידו להוסיף תוקף וסמכות למשפט. למשל, אם אזמין
שני חברים לבוא אליי בערב, האומר "בנדאי אבוא אליך"
מבטא יותר חלטינות בהבטחתו מן האומר "אבוא אליך". אולם
אם לשאלה "מה השעה?" יענה אחד "השעה עשר", ואחר
"השעה בנדאי עשר", הרגשתנו, שתשובת הראשון נאמנה יותר,
מבוססת יותר. הא פיצד?

אם נתבונן, נמצא, שאנו מוסיפים את תואר-הפועל הזה
למשפט המבטא השערה, ואין מוסיפים אותו למשפט המבטא
עובדות גלויות. אדם עשוי לומר "מחר ירד גשם" או "מחר
בנדאי ירד גשם" — אולם פשהוא מסתפל בעד החלון בשעת
ירידת גשמים, יאמר "יורד גשם", ולעולם לא יוסיף במצב זה

"בנדאי". על פן תוספת אותו תואר-הפועל לתשובה "השעה עשר" מצביעה, כי התשובה אינה אלא פרי השערה, פגון שמי שהשיב כך ראה לפני-כן בשעון ציפורי, כי השעה הייתה עשר דקות לפני עשר, ומשער שעברו מאז פעל דקות — ולעומת זאת האומר "השעה עשר" ללא תוספת חיזוק, נותן לנו להניח, שהסתכל עכשיו בשעונו ויודע שהוא מדויק.

מכאן, שתואר-הפועל "בנדאי" מוסיף אמינות מבחינה סמנטית בתנאים מסוימים, וגורע ממנה מבחינה פראגמטית בתנאים אחרים. המשמעות השנייה הזאת של תואר-הפועל "בנדאי" (ושל הדומים לו הן בעברית הן בשפות אחרות) אינה סמנטית, אלא פראגמטית, וטענה זו מוצאת את אישורה באחד המילונים, המפרש אותו בדרך זו:

"בנדאי" — 1. אל נכון, ללא ספק; 2. לפי הנראה, לפי אומדני.

ציונים ביבליוגרפיים:

Charles Morris, "Foundations of the Theory of Signs", apud: O. Neurath, R. Carnap, Ch. Morris (ed.), *Foundations of Unity of Science*, Chicago-London 1969, pp. 78-137.

John L. Austin, *How to Do Things With Words*, sec. ed., Cambridge Mass., 1977.

John R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge 1969.

John R. Searle, *Expression and Meaning*, Cambridge 1979.

H. Paul Grice, "Logic and Conversation", apud: P. Cole and J.L. Morgan (ed.), *Syntax and Semantics — Speech acts*, New York-London 1975, pp. 41-58.

John R. Searle, Ferenc Kiefer, Manfred Bierwisch (ed.), *Speech Act Theory and Pragmatics*, Dordrecht–Boston–London 1980.

Brigitte Schlieben–Lange, *Linguistische Pragmatik*, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1975.

John Lyons, *Semantics*, Cambridge 1977.

משה אזור

על ו, או, ו/או

פרופ' חיים ה' פהן, שהיה ממלא מקום קבוע של נשיא בית-המשפט העליון, זיכה את קוראי "לשוננו לעם" בדברים מאלפים ביותר בדבר "סכלות ו/או אינל" שבשימוש צורת הכלאיים ו/או¹. בסוף דבריו עמד על "מקורות נפשיים אפשריים של הנטייה לחבר את וי"ו החיבור עם או יחדיו ולצאת ידי חובת שניהם: ראשית, עצם הצירוף הזה מעיד על פניו על חוסר רצון או יכולת להחליט בין החיבור לבין הפירוד; שנית, הוא מעיד על התחמקות מן ההחלטה ועל החלפת ההחלטה בתחבולה לשונית ובערמה הגיונית; ושלישית, יש בו משום כפילות פנימית מחושבת ומתוכננת, דו-משמעוּת כאילו להכעיס"².

1. ראה "לשוננו לעם", מחזור לב (תשמ"א), עמ' 3–14.

2. שם, עמ' 11.